

**Sobre «agendes queer», «lobbies trans» i «sectes mutants»:
feminisme trans-excloent a l'Estat espanyol**
**About «queer agendas», «trans lobbies» and «mutant cults»:
trans-exclusionary feminism in Spain**

Bel Vives Bauçà
Universitat de Barcelona (belvivesb@gmail.com)

Història editorial

Rebut: [30/07/2021]
Primera revisió:
[03/11/2021]
Acceptat:[20/11/2021]
Publicat:[29/11/2021]

Paraules clau

Feminisme;
conflicte social;
poder; TERF;
transfòbia

Resum

Des del 2008 s'utilitza el terme «TERF» per a referir-se a sectors del feminisme amb tendències transfòbiques i essencialistes. A l'Estat espanyol, aquest feminisme s'ha emfatitzat en els últims anys, sobretot arran del debat de la Llei Trans. A través d'un anàlisi de conjuntura s'intentaran respondre les següents preguntes: qui són les TERF, què diuen i per què ho diuen. Així, els resultats permeten reflexionar sobre el feminisme TERF com a pugna de poder interna del feminisme (i no contra aquest) i sobre els paral·lelismes d'aquest discurs amb altres formes discursives, ja siguin moviments antifeministes (com l'extrema dreta o l'ortodòxia religiosa) o sectors reaccionaris i conservadors de l'esquerra socialista.

Abstract

From 2008 on, the term "TERF" has been used to refer to feminist sectors with transphobic and essentialist tendencies. In the Spanish state, this kind of feminism has been highlighted in the few past years, especially in the context of the debate around the Trans Law. Through an analysis of this situation, this article aims to answer the following questions: Who are the TERF? What do they say? Why do they say it? Thus, the results enabled us to reflect on TERF feminism as an internal fight for power within feminism (and not against it) and on the parallels between TERF discourse and other forms of discourse, both anti-feminist (those of the far-right or the religious orthodoxy) or those of the conservative, reactionary branch of the socialist left.

Vives Bauçà, B.(2021). Sobre «agendes queer», «lobbies trans» i «sectes mutants»:
feminisme trans-excloent a l'Estat espanyol, *Clivatge*, 9, e-35991
<https://doi.org/10.1344/CLIVATGE2021.9.13>

1. Introducció

TERF (*Trans-Exclusionary-Radical-Feminism* en anglès) és un terme que va sorgir el 2008 i que s'ha popularitzat els últims anys, sobretot a través de les xarxes socials, per a assenyalar les derives essencialistes i transfòbiques de certs sectors feministes. El feminisme TERF no és un fet ni nou ni particular de l'Estat espanyol, ans al contrari. Els debats feministes sobre la sexualitat i

el cos dels anys setanta i vuitanta varen donar lloc a múltiples debats sobre el subjecte «dona» en espais feministes d'arreu del món, que sovint podien desencadenar postures essencialistes. Com s'han anat desenvolupant aquests discursos i posicionaments geogràficament i històrica és una tasca impossible en el breu espai que m'ocupa aquest estudi, motiu pel qual ens centrarem en el cas de l'Estat espanyol.

A l'Estat espanyol aquest discurs s'està manifestant sobretot pel debat actual sobre la Llei Trans proposada pel Ministeri d'Igualtat, la qual està fent evident fortes desavinences entre PSOE i Podemos. De totes maneres, la reacció TERF no es limita a dinàmiques parlamentàries, sinó que té altres manifestacions, motiu pel qual aquesta anàlisi de conjuntura se centrarà en el desenvolupament del discurs TERF des del 2019, moment en el qual, a partir de l'enrenou derivat de certes ponències de la *XVI Escuela Feminista Rosario de Acuña*, el terme TERF es va popularitzar i s'han intensificat les discussions en nom (i també en contra) d'aquest discurs. Així, s'identificaran qui són els actors principals, els seus repertoris d'acció, les seves demandes i missatges i espais de disputa. A més, es farà l'exercici de connectar la conjuntura actual amb elements estructurals que vagin més enllà dels fets mediàtics, de forma que podrem veure que el feminisme TERF és el reflex d'una pugna de poder dins el feminisme i no contra aquest, que es relaciona amb una forma de pensament i de fer acció política arrelada a la interpretació nostàlgica del passat i del present, i que es tracta d'un discurs que beu d'altres formes de discurs com l'extrema dreta o l'esquerra conservadora.

El lector podria pensar que s'està sobredimensionant un fenomen que, de fet, només és rellevant a les xarxes socials. Si bé és cert que l'espai digital esdevé un dels escenaris principals d'aquest conflicte, hem de tenir en compte que *les dinàmiques 'online' sovint augmenten les tensions que són debatudes 'offline', la qual cosa porta a una major cobertura mediàtica i a un finançament de posicions tant online' com offline* (Hines, 2017, p. 11).

2. Metodologia

La metodologia utilitzada en aquest treball és l'anàlisi de conjuntura com a anàlisi microhistòrica, entesa com «una mezcla de conocimientos y descubrimientos, es una lectura especial de la realidad y que se hace siempre en

función de alguna necesidad o interés. En este sentido no hay análisis de coyuntura neutro, desinteresado: puede ser objetivo pero estará siempre relacionado con una determinada visión del sentido y del rumbo de los acontecimientos» (de Souza, s.f.).

A l'Estat espanyol els últims anys s'ha manifestat amb força, sobretot a través de les xarxes socials, diferents disputes, accions i polèmiques entre el feminisme TERF i altres sectors feministes i LGBT. La informació a disposició, a través de mitjans de comunicació, xarxes socials o literatura és sovint desordenada, no contrastada i contradictòria, fet que desdibuixa els marges del conflicte, com també les seves arrels. Així, en aquest treball a partir de l'anàlisi de conjuntura intentarem posar llum sobre aquests elements, de forma que: (1) puguem marcar l'inici d'aquest conflicte en els termes actuals (tot i entendre que el discurs transfòbic té una llarga existència), (2) ordenar quins són els repertoris d'acció i esdeveniments més destacats per descriure aquest conflicte, (3) quins actors són els protagonistes i en quins escenaris es mouen, i (4) quina és l'articulació d'aquesta conjuntura amb elements estructurals. Per tant, atenint-nos a les especificitats d'aquesta tècnica, l'anàlisi se centra en el període 2019-2021.

3. El feminisme TERF contextualitzat

L'acrònim TERF va ser utilitzat per primera vegada l'any 2008 per Viv Smythe en un blog feminista dels EUA. En el seu article feia referència a la transfòbia (especialment la transmisogínia) present en espais feministes de Regne Unit i a la necessitat de distingir el seu feminisme radical d'aquell que tenia aproximacions transfòbiques (Smythe, 2018). No obstant, com assenyala Sophie Lewis (2019), es tracta d'un terme que ha evolucionat i inclou totes les feministes anti-trans, independentment de si són feministes radicals o no. És rellevant veure quins són els usos i reapropriacions del terme: algunes feministes que són etiquetades com a TERF no s'hi reconeixen i prefereixen identificar-se com «crítiques amb el gènere», ja que consideren el terme TERF un insult misogin, assimilant-lo a «femi-nazi» (Pearce, 2020), però d'altres sí que el reivindiquen. Finalment, el terme TERF s'utilitza diferenciant-lo de «transfòbic»: encara que les feministes TERF reproduïen un discurs transfòbic, el terme representa un cas particular de transfòbia.

Si bé és cert que és senzill afirmar que el discurs TERF no és producte dels últims anys, fixar-ne el seu origen sí que requereix una tasca més minuciosa. Sovint s'assenyala l'obra de Janice Raymond, *The Transsexual Empire* (1979), com l'inici del discurs TERF. La seva tesi principal és que la base material del gènere és el sexe biològic, el qual no només es troba representat pels genitals, sinó que s'explica també per la configuració cromosòmica; tenint en compte que els cromosomes no poden modificar-se, Raymond afirma la impossibilitat de l'existència de les persones trans, ja que sexe i gènere es defineixen en el naixement i esdevenen immutables. Posicions com aquesta varen impactar considerablement en el moviment feminista dels anys setanta i vuitanta (sobretot als EUA), generant divisions, disputes i conflictes, i s'ha mantingut en altres autores feministes com indica Serano (2007). Així i tot, el pensament de Raymond se sostenia i focalitzava en debats que s'estaven donant en espais feministes (Sandy Stone, 1992). La base del discurs TERF remet a lectures parcials dels debats sobre la centralitat del cos dels anys setanta i vuitanta: *una comprensió del cos com a centre del feminisme de la segona onada, per exemple, al voltant dels drets de salut i reproducció i l'assetjament sexual i la violència, va significar que el cos femení es va convertir no només en un assumpte polític, sinó en un lloc de la política feminista en si mateix* (Hines, 2017, p. 4). En el cas de l'Estat espanyol té una caracterització particular que es desenvoluparà més endavant.

Els últims anys hem pogut ser testimonis de diferents conflictes i disputes pels drets trans en diferents parts del món, com Estats Units, Regne Unit, Argentina, Corea o l'Estat espanyol, sobretot en relació a les lleis sobre identitat de gènere. És important assenyalar, però, que el conflicte no es desenvolupa exclusivament per debats sobre lleis i reformes, sinó que és necessari tenir present de quina manera i perquè els discursos transfòbics dins el feminisme, que existeixen des dels anys setanta, estan agafant tanta rellevància avui en dia. Les disputes sobre la realitat i experiència trans s'han de situar en el context de debats sobre el subjecte (i cos) de la dona en el marc dels debats que es varen donar en les dècades dels anys setanta i vuitanta en diferents països del món, no només als Estats Units. En els següents apartats d'aquest article intentarem respondre aquestes qüestions en el cas de l'Estat espanyol.

4. El cas de l'Estat espanyol

4.1.- El feminisme espanyol en perspectiva

El final del franquisme va significar el moment d'impuls del moviment feminista espanyol. La repressió existent durant la dictadura franquista sotmetia la política emancipadora a la clandestinitat i, especialment pel que fa al reforçament dels rols de gènere, les empenyia al silenci forçat, fet que impossibilitava una política feminista articulada i coordinada en l'àmbit estatal. Així, el desenllaç de la dictadura franquista va anar seguit del sorgiment i creació de múltiples organitzacions, col·lectius i assemblees feministes que aviat apostaren per una organització més sistematitzada a través de diferents jornades.

En les reunions de grups i col·lectius feministes una de les primeres qüestions que es varen debatre fou el significat de ser dona, que aviat es començà a relacionar amb l'orgull de ser dona com a senyal d'identitat del moviment feminista; però no es tractava d'una identitat elaborada teòricament, sinó com a sentiment que es va anar conformant en oposició a la identitat masculina (Uría, 2009). En un inici, la majoria de dones que impulsaren el moviment feminista bevien de les idees de la Il·lustració i defensaven la igualtat com a tret intrínsec a l'ésser humà. Així i tot, també es va començar a desenvolupar un corrent feminista de la diferència, influït pel feminisme italià de la Llibreria de Milà i el grup Diotima, però també per l'escola psicoanalista francesa. Resumidament, des d'aquest corrent es considera que la igualtat no és emancipatòria, ja que la diferència sexual és l'última diferència irreductible i una dona igual a un home no seria una dona, fet que condueix a reivindicar aquesta diferència per afirmar la realitat específica de les dones, reafirmant-se en l'orgull de ser dona (Braidotti, 2015). També es comença a desenvolupar l'ecofeminisme vinculat al sorgiment del pacifisme i l'ecologisme, que identificava la dona amb la naturalesa i essencialitzava la submissió de les dones a les tasques reproductives i de criança. Aquests corrents feministes, agrupades sovint sota la categoria feminisme cultural, es caracteritzen «*por hacer descansar la opresión de la mujer en la opresión sexual. Y en la sexualidad radica, precisamente, la diferencia*» (Uría, 2009, p. 77).

Tots aquests debats i posicions, entre d'altres, esclataren amb força en les Jornades de l'any 1979, ja que en el desenvolupament de «l'orgull de ser dona» se centra la mirada en el cos i en allò que el diferencia del cos masculí (en un esquema binari del gènere): els genitals i la reproducció biològica (Uría, 2009). Aquests debats continuaren durant els següents anys, quan paral·lelament s'anava conformant un feminisme institucional i acadèmic arran de la creació de diferents institucions com l'*Instituto de la Mujer* (Pineda i Garaizabal, 2017). En la dècada dels anys vuitanta, encara que el moviment feminista seguia gaudint de potència i se seguia organitzant, sobretot a través de les campanyes per l'avortament i sexualitat lliures, s'intensificaren els debats sobre la identitat femenina, la sexualitat i la pornografia, entre d'altres.

Ja en els anys noranta, aquests debats i conflictes anaren debilitant el moviment feminista; tot i així, l'any 1993 s'organitzaren les Jornadas Feministas de Madrid, les quals, per primera vegada, inclogueren les treballadores sexuals i persones trans i el moviment manifestà el suport a la seva realitat, drets i demandes (Uría, 2009). Malgrat la gran participació en aquestes jornades, el moviment feminista que s'havia iniciat al final del franquisme s'estava acostant a un final de cicle, ja que no havia pogut fer front a la situació de desgast i desencant general característic del context social i polític del context i a l'abandonament de part de dones organitzades per vincular-se al feminisme institucional i acadèmic.

Aquest fet contrasta amb la rebuda de les reivindicacions trans en altres parts del món. Mentre que als Estats Units, per exemple, els posicionaments transfòbics de Janice Raymond tingueren un paper rellevant, a l'Estat espanyol s'inclogueren les persones trans sense grans disputes. Això no significa que no hi hagués posicionaments contraris, però aquests no revertiren en dinàmiques excloents (Garaizabal, 2004).

La inclusió de múltiples ponències sobre la realitat i vides trans a les Jornadas feministas estatales de l'any 2000 marcaren l'inici de la centralitat del moviment trans a l'Estat espanyol (Platero i Ortega-Arjonilla, 2015). Aquest moviment s'articulà en voltant la despatologització en el període 2006-2010 (sobretot a través de la creació de la Red por la Despatologización Trans), i les Jornadas Feministas Estatales de Granada organitzades

l'any 2009 confirmaren el compromís ferm del moviment feminista amb les identitats trans, donant peu al moviment transfeminista que es consolidaria entre els anys 2010-2013 (Fernández i Araneta, 2014).

Tots aquests avenços i polítiques transfeministes es desenvoluparen en un segon pla en el panorama general del feminisme espanyol d'aquesta dècada, el qual es trobava copsat pel feminisme institucional. El feminisme dels marges, el que havia agafat posicionaments que ampliaven el subjecte feminista i tenien una visió més crítica, es mantingué en una posició latent fins que emergí amb força després del 15M, amb el cicle de vagues feministes. Es tornà a experimentar un moment de potència i unitat feminista que, amb el pas del temps, amb la institucionalització del 15M i el clima de conservadorisme social general, tornà a desembocar en fortes disputes i desavinences.

4.2. Cronologia de fets: per què estem xerrant d'un conflicte?

Com s'ha explicat, el discurs TERF dins el feminisme no és un fenomen nou, sinó que fa dècades que existeix en diferents parts del món. No sembla agorarat, per tant, pensar que a l'Estat espanyol també fa temps que hi és present, però sí que ens hem de plantejar com es manifesta. En els termes actuals del conflicte, hem de retrocedir dos anys per a tenir una panoràmica àmplia del seu recorregut.

Del 3 al 5 de juliol de 2019 es va organitzar la *XVI Escuela Feminista Rosario de Acuña*, en la qual participaren diferents referents del moviment i pensament feminista espanyol. Durant més d'una setmana les xarxes socials varen esclatar a través del hashtag #HastaElCoñoDeTransfobia arran de les intervencions de feministes com Amelia Valcárcel (filòsofa, catedràtica a la UNED i consellera d'Estat) o Ángeles Álvarez (exdiputada del PSOE i exportaveu de la Comissió d'Igualtat en el Congrés dels Diputats), entre d'altres, en les quals constantment es referien a les dones trans com homes, es ridiculitzaven certes vivències i demandes trans i reduïen l'experiència trans a qüestions de moda o associant-la vulgarment a la teoria *queer* (Bambú i Rebelión Feminista, 2019). Abans d'aquestes dates ja s'havien produït altres esdeveniments de reacció TERF, però podríem afirmar que va ser aquest esdeveniment el que ha desencadenat el conflicte TERF a l'Estat espanyol.

Després d'aquest esdeveniment, dos fets són rellevants. Per una banda, durant el 2019 el Partido Feminista de España (PFE) comença a tenir una activitat comunicativa activa marcadament TERF, la qual va desencadenar, el febrer de 2020, l'expulsió del PFE del partit Izquierda Unida, del qual formava part des de 2015.

Per altra banda, en l'acord de PSOE i Podemos per a formar el govern de coalició el 2019, s'hi especificava la creació de tres lleis concretes: la Llei d'Igualtat de Tracte, la Llei LGBTI i la Llei Trans. La redacció de les dues últimes és a càrrec del Ministeri d'Igualtat, liderat per Irene Montero de Podemos. Les desavinences respecte a la Llei Trans entre ambdós partits varen començar a fer-se patents el juny del 2020, quan el PSOE va fer arribar un argumentari als seus càrrecs orgànics en el qual rebutjaven les visions "subjectivistes" del gènere, com també criticaven la voluntat de la teoria *queer* de negar l'existència del sexe biològic, negant així l'enfocament que s'estava tenint en l'elaboració de la Llei Trans (ElDiario.es, 2020). L'octubre de 2020, el Ministeri d'Igualtat va obrir una consulta pública sobre la proposta de Llei Trans, per la qual tant col·lectius transfeministes (i LGBT en general) com les feministes TERF varen participar-hi activament, generant l'inici de l'escenari mediàtic del conflicte TERF.

El 25 de gener d'aquest any es va fer la primera reunió entre Irene Montero i Carmen Calvo per a discutir el projecte de llei, que provocà més desavinences entre els partits; fet que sobta si tenim en compte que l'esborrany de la llei que es va fer públic a principis del 2021 es basa en una ponència de la Comissió de Justícia del març del 2019, impulsada pel PSOE. La proposta de Podemos era debatre la llei en el Consell de Ministres que s'havia de realitzar el 23 de febrer, però PSOE ho va bloquejar justificant que, a causa de la filtració de l'esborrany, Podemos no havia complert amb el transcurs normal de debat d'una llei.

Després de més de mig any del Ministeri d'Igualtat discutint i preparant el projecte de llei amb el moviment trans i feminista, el bloqueig del PSOE va interpretar-se com un retrocés. Per aquest motiu, unes setanta activistes trans varen iniciar una vaga de fam el 10 de març, exigint al govern espanyol la tramitació de la llei. Dos dies després, ERC, Compromís, Más País, CUP, JxCat i Nueva Canarias es van comprometre a registrar una propo-

sició de Llei Trans si en la setmana següent el govern no arribava a un acord. Passat el termini, i vista la impossibilitat d'arribar a cap acord, aquests grups parlamentaris varen registrar la proposició de llei el 17 de març, la qual s'ajusta a l'esborrany del Ministeri d'Igualtat, amb algunes petites modificacions. En el Consell de Ministres del 18 de maig es va debatre la presa en consideració del projecte de Llei, la qual es va tombar amb els vots en contra de Vox i PP, i l'abstenció del PSOE.

Paral·lelament al desenvolupament de la Llei Trans, s'han convocat diferents concentracions i manifestacions en contra de la Llei Trans, les més destacades el 20 de febrer (El Periódico, 2021b), el 6 de març (Europa Press, 2021) i el 18 de maig (ElComún.es, 2021). Destacades no per ser multitudinàries, sinó perquè demostren com l'acció política d'aquests col·lectius gira al voltant l'oposició a la Llei Trans, però no desenvolupen cap tasca política més. També s'han donat accions d'altres tipus, com l'atac a la placa d'homenatge a Cristina Ortiz (coneguda com 'La Veneno') a Madrid el passat 6 de març, amb la pintada «*sois patriarcado. Abajo Ley Montero*» (El Periódico, 2021a), i l'atac a la seu de l'associació COGAM (Colectivo de Lesbianas, Gays, Transexuales y Bisexuales de Madrid) amb pintades com «*queer es misoginia*» o «*mi opresión no es tu identidad*» (elDiario.es, 2021). Si bé és cert que no es tracta d'atacs reivindicats per cap col·lectiu, sí que poden inscriure's en la reacció TERF general.

4.3. De qui (i què) xerram quan xerram de les TERF?

La tasca de definir quins són els agents que participen d'aquest conflicte ha de ser curosa i prudent, ja que, com s'ha comentat al principi, es tracta d'un conflicte recent, dinàmic i en procés a l'Estat espanyol. A diferència d'altres conflictes de caire més prototípic (com els conflictes bèl·lics), en el conflicte que aquí s'està analitzant és complicat definir posicions concretes, ja que s'estan definint a mesura que es desenvolupa el conflicte. Així mateix, en la definició dels agents participants del conflicte s'entremesclen col·lectius, plataformes, partits polítics i personatges públics a títol individual, amb la qual cosa són múltiples els agents involucrats en el conflicte. En el cas de l'Estat espanyol, si fem una fotografia del moment actual (que es concreta sobretot en el debat públic que s'ha formulat al voltant de la proposta de Llei Trans)

sí que podem identificar algunes posicions concretes. Podem identificar tres cercles principals: feministes de llarga trajectòria, noves veus del feminisme radical i l'òrbita que gira al voltant de cert marxisme 'reaccionari'.

Del primer grup, el terme «feministes de llarga trajectòria» (FLT) és encunyat per Carmen Galdón Corbella (2020) per a referir-se a les feministes amb un recorregut de més de vint anys de militància i referents del moviment feminista espanyol. No totes les FLT reproduïen el discurs TERF, ja que feministes i espais històrics com Paloma Uría, Cristina Garaizábal o Ca la Dona són transinclusives, però sí que bastants de les FLT que han tengut una forta trajectòria en el feminisme institucional i acadèmic difonen el discurs TERF. Així mateix, podríem establir categoritzacions més concretes per aquest terme paraigües. Per una banda, trobam les feministes acadèmiques com Amelia Valcárcel, Rosa Cobo o Alicia Miyares, i les escriptores Laura Freixas o Lucía Etxebarria. Per altra banda, les feministes amb certa trajectòria dins el PSOE, com Carmen Calvo, o que orbiten al seu voltant i del feminisme institucional, com Ángeles Álvarez o Nuria Varela. Per últim, les feministes del Partido Feminista de España, com Lúdia Falcón, referents del moviment feminista durant els últims anys del franquisme i la Transició.

En el segon grup, hi trobam les noves veus del feminisme radical, però es tracta d'un grup homogeni i difícil de definir. Cal destacar que el feminisme radical és un corrent també plural i diversa, és a dir, no és transfòbica *per se* i, de fet, és llarga la història d'inclusió de les persones trans en el feminisme radical (Williams, 2016). Emperò, en el context de l'Estat espanyol, podem identificar certes feministes, plataformes i revistes que, en nom del feminisme radical, reproduïen el discurs TERF. Alguns exemples són Towanda Rebels, Barbijaputa, Feminista Ilustrada, Tribuna Feminista (revista), Anna Prats, Paula Fraga o Laura Redondo. El fet característic d'aquest grup és que, a diferència de l'anterior, són feministes joves i no tenen la mateixa posició de referencialitat històrica i acadèmica.

El tercer grup és molt més difós i difícil de conceptualitzar. Podria encaixar amb certes característiques del segon grup, però es diferencien en el fet que la difusió del discurs TERF ja no es fa en nom del feminisme radical, sinó del marxisme. Es tracta de personatges que es troben en l'òrbita de la revista *Nueva Revolución* i que, a més, els representen majoritàriament ho-

mes: és el cas de Daniel Bernabé o Daniel Seixo. També entraria en aquest grup l'organització del Frente Obrero. Des d'un marxisme centrat en la crítica vaga i poc precisa de la postmodernitat i el neoliberalisme, reproduïxen els mateixos fonaments del discurs TERF, fixant-se en la teoria *queer* i 'postmo' com a element corrompent del moviment obrer i feminista (més endavant es desenvoluparà aquesta qüestió). Això no obstant, no se'ls ha de sobredimensionar, amb la qual cosa no se'ls compta com agents principals, però sí aliats dels dos grups anteriors.

Es tracta de tres grups que s'han d'interpretar com orientatius en la comprensió del conflicte, però que en cap cas s'assimilen com a totalitzants, tancats i excloents d'altres posicions TERF. Per exemple, algunes militants de Podemos i IU han manifestat el seu desacord amb la proposta de Llei Trans i s'han mostrat properes a diferents elements del discurs TERF.

En tot cas, existeixen certes plataformes i organitzacions que sí que permeten situar-les com agents principals participants del conflicte. Els més destacats a l'Estat espanyol són: el *Partido Feminista de España* (PFE), la plataforma *Contra el Borrado de Mujeres* (CBM), *Confluencia Movimiento Feminista* (CMF) i la *Women Human Rights Campaign* (WHRC). Mentre el Partido Feminista de España fa temps que ha perdut legitimitat com a interlocutor feminista, sí que s'ha de tenir en compte en l'articulació d'aquest conflicte, sobretot pel que fa a la seva presidenta i fundadora, Lúdia Falcón (feminista històrica de la Transició), una de les feministes que està liderant el discurs TERF i una de les veus més influents. Per altra banda, tant la CMF i la WHRC no tenen un recorregut molt llarg (varen néixer entre agost i novembre de 2020), però sí que han posat en marxa diverses iniciatives i convocatòries públiques que, tot i no ser multitudinàries, sí que ens indiquen certa capacitat de mobilització. La potencialitat de la WHRC és que es tracta d'una iniciativa a escala internacional, sent l'espai d'aliances més rellevant per a la reacció TERF espanyola. Per últim, la plataforma CBM és qui compta amb major suport, són molt actives en les xarxes socials i també han participat i impulsat diverses iniciatives fora de l'espai digital.

D'aquesta breu definició dels actors principals, cal destacar-ne alguns matisos. En primer lloc, tenint en compte el mapa actual d'aquest conflicte s'han pogut identificar aquests tres grups principals, però podria haver-se

fet una altra distinció atenent al caràcter dinàmic del conflicte. En segon lloc, el discurs TERF no és patrimoni exclusiu dels actors mencionats, ja que són moltes les feministes (de diferents espais polítics) que difonen aquest discurs; però, els actors assenyalats sí que representen les veus i els espais amb més suport públic i mediàtic. No es tracta d'un discurs majoritari o que desbordi les organitzacions polítiques, però sí que tenen el capital social, cultural i econòmic suficient com per a haver-se construït un gran altaveu (Hines, 2017). Així, la imatge pública de la reacció TERF acostuma a estar representada per dones blanques de classe mitjana (Olufemi, 2020).

5. Discurs TERF: què, com i per què ho diuen

5.1. Elements principals del discurs: fonaments, reivindicacions i lemes

Com s'ha dit anteriorment, no podem interpretar el discurs TERF de forma monolítica, ja que presenta particularitats segons on es posi el focus. Per exemple, algunes feministes TERF negaran l'existència de les persones trans, però d'altres supeditaran l'existència trans al discurs de la patologització o reconeixeran que són dones socialment, però que biològicament no ho seran mai. Per tant, es tracta d'un discurs dinàmic i contradictori en molts aspectes, fet que s'ha de tenir en compte en tot moment. De forma general, el discurs TERF es desenvolupa en dues direccions: pel que fa a la definició de la parella conceptual «sexe-gènere» i en les suposades implicacions (socials) de l'autodeterminació de gènere.

Per una banda, la definició del sexe-gènere es fonamenta en l'essencialisme biològic. L'essencialisme de gènere implica la distinció entre homes i dones per atributs fixes entre ells i el biologicisme, com a forma particular d'essencialisme, redueix aquests atributs a característiques biològiques i fisiològiques, sobretot pel que fa a la capacitat reproductiva. Segons l'aliança *Contra el Borrado de Mujeres* el sexe «*hace referencia a las características biológicas y fisiológicas de los seres vivos en función de su clasificación con respecto a la reproducción*». Aquestes característiques són: cromosòmiques, genitals i reproductives. El gènere, per altra banda, «*se refiere a los roles, características, comportamientos, y estereotipos socialmente construidos e*

impuestos sobre las personas en función de su sexo». Organitzacions com el PFE, CMF i WHRC, i el mateix PSOE, comparteixen aquestes definicions.

L'essencialisme biològic és el fonament per a la demanda dels «drets basats en el sexe» i per a la negació del terme «identitat de gènere» com a categoria per a descriure una realitat concreta. La identitat de gènere s'entén com una categoria subjectiva que, per una banda, redueix la condició de dona a qüestions de sentiments i voluntats personals i, per altra banda, s'està utilitzant per a desplaçar la categoria jurídica i el subjecte polític «dona». L'essencialisme biològic aquí presentat condueix també a un «sexisme oposicional», terme definit per Julia Serano (2007) *que és la creença que femella i mascle són categories rígides i mútuament excloents, cadascuna amb un conjunt únic i no superposat d'atributs, aptituds, habilitats i desitjos* (p. 14).

La política de les organitzacions com CBM, CMF o WHRC, i també el PSOE (però no de forma tan explícita) tendeix a basar-se en l'oposició al principi de l'autodeterminació de gènere. Aquest principi s'interpreta com l'eina per fer que sentiments o voluntats pròpies tinguin efectes jurídics i com una estratègia de l'«agenda queer» per a esborrar la categoria «dona». En aquesta definició del terme es pot veure (a) una confusió entre autodeterminació de gènere i voluntarisme i (b) una confusió entre autodeterminació de gènere i teoria *queer*.

L'autodeterminació de gènere és el dret a la identitat de gènere lliurement manifestada i al reconeixement d'aquesta, és a dir, no s'escull la identitat, sinó que es confirma, jurídicament, allò que s'és. Així mateix, les identitats existeixen més enllà d'una teoria que les expliqui; és a dir, abans que es desenvolupés la teoria *queer*, ja existien les persones trans i les dissidents. La teoria *queer*, sovint entesa com la teoria de la performativitat del gènere de Judith Butler (2007), explica que el fet que el gènere sigui performatiu significa que conforma la identitat que se suposa que és; és a dir, més que un ideal normatiu, és un aspecte descriptiu de l'experiència. Per tant, el gènere és «*la estilización repetida del cuerpo [...] que se inmoviliza con el tiempo para crear la apariencia de sustancia*» (p. 98). El problema es troba en una mala comprensió de la teoria de Butler, que ha desembocat en la creença que la teoria de Butler implica equiparar subjectivitat a voluntat

quan, de fet, l'experiència subjectiva és un motor molt potent de creació de realitats. Alhora, el concepte pot suggerir «*obediència passiva a una llei, representació d'una norma, un acte de consentiment*», però realment «*ens ajuda a desnaturalitzar la 'feminitat' [...] i amplia la nostra apreciació de la naturalesa de les identitats i dels valors de gènere construïts socialment*» (Federici, 2021, p. 52).

El debat sobre la parella conceptual «sexe-gènere» en l'explicació de l'opressió patriarcal té un llarg recorregut marcat per múltiples aportacions des de tots els corrents feministes, des del feminisme liberal al marxista, passant pel feminisme decolonial, entre d'altres. Així, el debat no es pot reduir a les aportacions d'un apart del feminisme radical i del feminisme *queer*. Altra cosa és que, en el conflicte de la reacció TERF, sí que s'estan polaritzant aquestes dues perspectives, deixant en segon pla altres perspectives. Amb aquest apunt el que és necessari entendre és que és el mateix feminisme TERF el que es posiciona frontalment al feminisme *queer* des d'una comprensió i exposició errònia (intencionada o no segons qui la formula) del que és la teoria *queer*.

En els termes de la definició del sistema sexe-gènere que domina el discurs TERF, s'assenyalen algunes implicacions «perilloses» de l'autodeterminació de gènere: (a) afecta la recopilació de dades estadístiques perquè borra la categoria «sexe»; (b) un home maltractador podria aduir sentir-se dona per a escapar de la justícia; (c) desdibuixa les polítiques de paritat i representació, i (d) les trans (en tenir cos masculí) tenen avantatge enfront de les dones cis en competicions esportives. Una de les conseqüències principals d'aquests plantejaments és l'assimilació dels cossos de les dones trans com una amenaça per a les dones cis, ja que en la seva definició del sistema sexe-gènere emana una conceptualització de la naturalesa del gènere que se centra en la socialització masculina i els cossos (especialment la presència de penis) per posicionar les dones cis com a inherentment vulnerables i que necessiten protecció (Earles, 2019, p. 246), de la qual també se'n poden treure certs matisos racistes, ja que la idea de seguretat i perillositat és part d'una política proteccionista més àmplia al voltant dels cossos de les dones (cis) que funciona per a protegir nocions idealitzades de la vulnerabilitat femenina blanca (Pearce, 2020, p. 680). Amb tot, el discurs TERF és

contradictori en molts elements. De forma recurrent, s'acusa les persones trans per voler esborrar la categoria «dona» i diluint les fronteres del gènere, però alhora també se'ls acusa per estar reforçant el sistema patriarcal actual amb la reproducció dels rols de gènere per simple voluntat.

Alhora, aquests són els trets principals del discurs TERF, però en cap cas poden reduir-se a aquest. Cal insistir en el dinamisme del conflicte i en la definició de posicions que s'està desenvolupant en el transcurs d'aquest, amb la qual cosa, tot i que en totes les posicions pot assenyalar-se com a base l'essencialisme biològic, també és important veure que l'argumentació (simplista) per la qual «el sexe és la base material del gènere» ha estat àmpliament estesa en el moviment feminista de les últimes dècades, però que no necessàriament implica un posicionament TERF conscient.

5.2. El feminisme TERF no és una batalla contra el feminisme, sinó dins el feminisme

Com explica Pearce (2020), la reacció TERF no s'ha d'entendre *en oposició* al feminisme, sinó com una sèrie de batalles discursives i ideològiques que s'estan donant *dins* el feminisme. En aquest sentit, el discurs reaccionari TERF està evidenciant una disputa de poder, de capital simbòlic per a definir les fronteres del feminisme, qui el lidera i qui pot reivindicar-se com a feminista. Aquest tipus de disputa no és exogen al feminisme: l'exemple més clar són els debats i conflictes que es varen donar als setanta i vuitanta al voltant de temes relacionats amb el sexe i la sexualitat, com la prostitució i la pornografia.

El feminisme TERF no s'ha desenvolupat només com a pràctica excloent per a les persones trans, sinó que s'ha erigit en feminisme excloent en molts sentits. Per exemple, els principis rectors de la CMF són tres: impedir l'autodeterminació de gènere com a garantia jurídica, definir la dona basant-se en el sexe i defensar l'abolició de la prostitució, la pornografia i els ventres de lloguer. Així, de la mateixa manera que succeeix amb la prostitució, l'oposició a les persones (i drets) trans, funciona com a identitat política a partir de la qual organitzar el moviment feminista.

Un exemple d'aquesta dinàmica va donar-se en algunes de les assemblees prèvies al 8 de març del 2019 a Madrid, Barcelona i València, quan al-

gues feministes (que es presentaven com abolicionistes) exigiren l'expulsió de les demandes de treballadores sexuals en el manifest perquè s'entenia que la representació d'aquestes implicava reconèixer la prostitució com a pràctica desitjable, amb la qual cosa se li estaria fent el joc al sistema patriarcal. Aquesta oposició també es va veure en les manifestacions del 8M, amb crits de «*sois proxenetas, no tenéis derecho a estar aquí*» o «*son cómplices de las mafias y de los puteros*» (El Mundo, 2019).

Així mateix, aquesta disputa de poder s'ha d'entendre en el marc de l'evolució del moviment feminista de l'Estat espanyol. El sorgiment de la reacció TERF no apareix al marge de la situació del moviment feminista, ans al contrari. Des del 15M han coexistit dues cosmovisions feministes: per una banda, les «feministes de llarga trajectòria» i, per altra banda, les feministes hereves del 15M (Galdón Corbella, 2020). Si bé és cert que el moviment actual és intergeneracional, sí que es donen diferències significatives en les visions i formes de fer política. La cosmovisió de les FLT va estretament lligada a les experiències feministes de la Transició, de caràcter militant de tradició socialista i comunista, però que amb els anys ha tendit a l'enfortiment del feminisme institucional, liderat pel PSOE i per les feministes TERF mencionades anteriorment. Amb el 15M, canvien les formes d'entendre el feminisme i de *fer* feminisme, apostant per un moviment caracteritzat per l'heterogeneïtat, la diversitat, i la transversalitat (Rovira, 2018). Per tant, s'inicia una disputa per la definició del feminisme, en què les feministes TERF participen des de pràctiques excloents en un sentit ampli. De fet, no seria agosarat pensar que la defensa i reconeixement (o no) de les persones trans podria ser l'eix de polarització del moviment feminista dels pròxims mesos o anys. Les desavinences entre PSOE i Podemos respecte al projecte de Llei Trans podrien estar manifestant un debat també present (possiblement més marcat en un futur) en el moviment feminista de base. Això no significa que es pugui caracteritzar com un conflicte netament intergeneracional: com s'ha esmentat anteriorment, existeixen feministes de la Transició que es presenten obertament com a feministes transinclusives.

Per altra banda, el moviment feminista a l'Estat espanyol ha estat travessat els últims anys per la convocatòria de la vaga del 8M, sent la primera convocada l'any 2018 amb un fort impacte i una elevada adhesió per part de

múltiples sectors de la població. Les tres convocatòries posteriors (2019, 2020 i 2021), però sobretot els períodes entremig d'organització, han estat escenaris de múltiples conflictes (com s'explicava anteriorment), que es resumeixen en una falta de definició d'agenda política pròpia del moviment que vagi més enllà de la proclama de demandes i l'acció política local, sinó que pugui articular un plantejament i acció estratègica a llarg termini. Com apunta Nuria Alabao (2020), és en els moments de debilitat de les lluites socials que apareixen tendències conservadores, ja que en els moments d'efervescència no hi ha temps per a debatre abstractament sobre qüestions com el subjecte polític del feminisme. De fet, molts dels debats que s'han desenvolupat a l'Estat espanyol sorgeixen a partir de la importació de debats estatunidencs o anglosaxons (Duval, 2021).

Es tracta també d'una disputa *del* moviment feminista perquè hi ha una estratègia de separació del moviment feminista i del moviment per l'alliberament sexual i de gènere. Més enllà d'algunes disputes entre ambdós moviments, al llarg de la història s'han demostrat fortes aliances entre ambdós moviments, com pugui ser el paper del lesbianisme polític en la segona onada feminista que va permetre establir un lligam entre l'heterosexualitat obligatòria i l'opressió patriarcal. La reacció TERF està separant el moviment feminista del moviment LGBT, apel·lant que el moviment queer té una suposada «*táctica en tres fases para lograr la eliminación del sexo como categoría legal*» (com explica l'aliança CBM). S'assimila el moviment queer i/o LGBT en termes gairebé conspiranoics, com a lobbys amb capacitat d'influència suficient per a controlar decisions governamentals i jurídiques (Nevado Encinas, 2021), però la realitat és que el moviment feminista (institucional) té un capital polític més influent a l'Estat espanyol que el moviment LGBT.

5.3.- La nostàlgia per un passat «millor»

La reacció TERF s'ha d'incloure en un escenari més ampli, el del sorgiment de certes tendències conservadores i reaccionàries de les esquerres. En el cas de l'Estat espanyol, aquesta tendència pot veure's en els posicionaments del PSOE, que defensa públicament un discurs favorable a polítiques socials i ecològiques, però després té apostes polítiques com l'ampliació d'aeroports.

Però també comença a manifestar-se en cercles de caràcter marxista o socialista (en un sentit estricte). Aquesta deriva va lligada a una concepció nostàlgica del passat obrer, d'elements com l'Estat social, la qual cosa desemboca en la reivindicació de la recuperació de certs fetixes com l'Estat, la nació o la família.

En la reacció TERF s'assenyala allò «queer» o «trans» com a responsables del fracàs de la revolució (feminista), amb la qual cosa es pressuposa que el problema prové d'agents exteriors (i no que el subjecte revolucionari tengui qüestions a resoldre i solucionar amb ell mateix). S'interpreta la realitat com a ordre harmoniós que, en un moment determinant, és degenerat per un element extern. És necessària l'encarnació de la «negativitat» en la figura de l'*altre*, en aquest cas les persones trans (especialment dones trans). Aquestes s'assimilen com a elements degeneradors del feminisme, que també deixa entreveure una concepció del feminisme no com a moviment polític, sinó com a parcel·la identitària i amb una essència *a priori* definida. Altres tàctiques per a desacreditar el moviment trans és l'assenyalament d'aquest amb l'etiqueta «postmo» o «neoliberal», sense tenir una definició clara d'ambdós termes. Sovint són adjectius que s'utilitzen com a arguments deslegitimadors de lluites i/o reivindicacions que no s'entenen o que no es poden liderar (Alabao, 2020). Allò «postmo» és allò subjectiu, relativista i «*lo cuir es hijo del capitalismo neoliberal*» (com defensen a Tribuna Feminista).

Tot aquest discurs es fa en nom del marxisme en alguns casos, però sempre des del materialisme. Una definició molt particular, restringida i reduccionista de materialisme, per la qual el sexe és la base material (estructural i objectiva) sobre la qual es construeix socialment el gènere (és a dir, supraestructuralment, a escala cultural). És a dir, el sexe existeix *a priori* com a realitat empírica, i el gènere és la categoria analítica emprada per a definir les conseqüències d'aquesta realitat. Aquesta defensa del materialisme obvia que no existeix una frontera entre natura (sexe) i cultura (gènere): la interpretació de la realitat observable no és possible sense una visió ideològica o cultural, és a dir, mai no pot ser neutral o objectiva, ja que això implica una comprensió positivista de la realitat social. Així, com explica Butler (2007), «*el genero también es el medio discursivo/cultural a través del cual la «natu-*

raleza sexuada» o un «sexo natural» se forma y establece como prediscursivo» (p. 56).

La posició de la reacció TERF respecte qüestions com les persones trans i la prostitució serveix com a eina d'identificació amb la qual tensar els debats. La contradicció resideix en què, com a part d'una tendència conservadora generalitzada, se centra la crítica als moviments LGBT i/o queer com a moviments identitaris, però acaben adoptant posicions identitàries per a fer-ho. Aquest fet evidencia que l'essencialisme sempre fracassa en definir una identitat si no és oposició a un *altre*. Així, mentre les feministes TERF s'autoproclamen les hereves d'aquesta essència feminista degenerada per les persones trans i queer (i les seves aliades cis també), la realitat ens està mostrant que la reacció TERF *es pot entendre com una resposta reaccionària i carregada emocionalment per a reafirmar l'essencialisme* (Pearce, 2020, p. 682).

5.4. Feminisme TERF i postveritat: censura, notícies falses i el paper de la ciència

Sovint s'argumenta que l'era actual és la de la «postveritat», en la qual l'experiència i l'estatus epistèmic del coneixement i dels fets s'està fragmentant, sent la proliferació de les «fake news» un exemple d'aquest fet (Sismondo, 2017). La reacció TERF també s'ha d'entendre en aquest marc, ja que reproduïxen les pràctiques polítiques característiques d'aquesta era: per una banda, la proclama de la censura i el silenciament i, per altra banda, les representacions parcials, imprecises o falses de la realitat i la ciència.

Les feministes TERF sovint denuncien que estan sent censurades i silenciades per defensar les seves idees, ja que el discurs trans es troba tan impregnat en l'acadèmia i els mitjans de comunicació que és pràcticament impossible rebatre'l (Pearce, 2020). De fet, defensen que la censura que pateixen és a causa del seu rol com a portadores de la veritat, i que el silenciament que pateixen és per evitar mostrar a l'opinió pública la veritable cara del «generisme queer». L'aliança CBM ho expressa així: *«utilizar la censura es, a menudo, una maniobra de quienes no tienen argumentos para rebatir la verdad»*. Revistes com Tribuna Feminista o canals com Towanda Rebels i Feminista Ilustrada denuncien de forma recurrent el silenciament que

estan patint, així com els insults i amenaces que reben. Un exemple de l'«assetjament queer» (sic) que pateixen és el cas de la investigació a Lidia Falcón per delictes d'odi, que responia a dues denúncies realitzades per la Plataforma Trans i per la Direcció General d'Igualtat de la Generalitat de Catalunya, en què s'assenyalaven comentaris de la presidenta del PFE com «*el movimiento homosexual, hace muchos años, está haciendo campaña por la pedofilia y la pederastia, y eso lo sabemos todos*». La Fiscalía Provincial de Madrid va acabar arxivant la denúncia al·legant llibertat d'expressió el febrer del 2021. En tot el procés de denúncia, les feministes TERF van engegar campanyes comunicatives i a través de xarxes socials per a denunciar la censura i en suport a Lidia Falcón.

Aquesta denúncia de la censura i el silenciament en mitjans de comunicació i l'acadèmia contrasta amb el fet que, la majoria d'elles, tenen un capital econòmic, social i cultural que els permet tenir un altaveu comunicatiu i mediàtic. Moltes d'elles tenen xarxes socials actives i amb nombrosos seguidors, escriuen i han escrit llibres de fort impacte, són professores o formen part de l'acadèmia universitària, estan vinculades a la vida política institucional (regional, autonòmica o estatal) i publiquen de forma més o menys recurrent en grans mitjans de comunicació com El País, La Vanguardia, El Periódico o El Mundo.

Una altra característica de l'era de la postveritat és la difusió de notícies falses i rumors, que en la reacció TERF s'ha manifestat amb força al voltant de la Llei Trans. Des de diferents canals, els últims mesos les feministes TERF han intensificat la difusió de notícies sobre les repercussions negatives de la Llei Trans, entre les quals destacava que la llei obligaria a hormonar als menors d'edat i que els homes amb delictes sexuals es canviarien de gènere per a defugir de la justícia o per entrar en presons de dones. La difusió d'aquesta informació no és innocent o ignorant; la simple lectura de l'esborrany de la llei permet comprovar que no es pot obligar a hormonar a persones menors d'edat (perquè és il·legal), com també que, per molt que hi hagi un canvi registral del sexe al DNI, el número de DNI i, per tant, l'historial de delictes, no desapareixen. La majoria de notícies que difonen no disposen de referències o fonts que recolzin el que defensen, o les fonts que

utilitzen remetent a altres fonts d'informació sense tampoc base fonamentada.

Moltes de les argumentacions que fan les feministes TERF són en nom de la ciència i la neutralitat. L'apel·lació a l'autoritat científica (sobretot de la biologia) remet a idees d'objectivitat i neutralitat (revestides de moralisme, és a dir, allò neutral és sempre bo), amb la qual cosa es presenten com a realitat indiscutible (Pearce, 2020). Tanmateix, la seva defensa de la biologia parteix d'ignorar els debats i consensos dels últims anys en el camp de la biologia, com per exemple que existeix cert consens sobre que el sexe no és binari, ja que si entenem el sexe com a característiques sexuals internes i externes (genitals, aparell reproductor, cromosomes) no podem reduir els models a dos (home i dona), ja que en la combinació d'aquests elements sorgeixen múltiples possibilitats que desmenteixen el binarisme biològic (Stryker, 2017).

5.5. El feminisme TERF com a antifeminisme?

L'antifeminisme s'ha d'entendre com a contramoviment social «que se constitue por reacción a las diferentes olas de movilización feminista, adquiriendo formas organizativas y prácticas discursivas adaptadas a cada momento histórico» (Bonet-Martí, 2020, p. 3). Si bé és cert que la reacció TERF es dona en nom del feminisme (i no en oposició a aquest), sí que podem trobar certs paral·lelismes entre la reacció TERF i les estratègies de l'antifeminisme, protagonitzat per grups d'extrema dreta i d'ortodòxia religiosa.

Mentre que a països com EUA i Regne Unit ja s'ha pogut veure com el discurs TERF està mobilitzant espais d'extrema dreta i organitzacions religioses (Olufemi, 2020), a l'Estat espanyol aquestes aliances són més incipients i reduïdes. Un exemple pot veure's en la participació de Lidia Falcón en una xerrada organitzada per Hazte Oír en què participava Alicia Rubio, diputada de Vox a l'Assemblea de Madrid. També amb la publicació d'articles en mitjans com La tribuna del País Vasco (mitjà editor de Vox). Malgrat tot, en l'àmbit discursiu i argumentatiu sí que hi ha moltes semblances i coincidències discursives, com pot veure's amb l'argumentari d'Abogados Cristianos (2018).

Una de les semblances principals és la utilització de la retòrica de la 'ideologia de gènere', un concepte que en les últimes dècades ha estat adoptat per organitzacions i polítics d'extrema dreta i del cristianisme conservador en múltiples països d'Amèrica, Europa i Àfrica (Pearce, 2020). Això no obstant, es tracta d'un terme poc definit que, juntament amb altres termes com 'generisme queer' o 'lobby queer' s'han convertit en significants buits, sinònims flexibles per a la desmoralització, l'avortament, la sexualitat no-normativa i la confusió sexual (Korolczuk i Graff, 2018, p. 799). La denúncia de la ideologia de gènere es fa caracteritzant aquesta com a corrompedora de l'essència del feminisme, i sovint s'acompanya amb apel·lacions a la relació entre col·lectiu LGBT i la pedofília; la utilització de la infància és recurrent en els discursos d'extrema dreta.

Així mateix, el discurs TERF remet a idees de seguretat i protecció de les dones enfront els homes, construint un discurs moralitzador envoltant la idea que, davant les violències masclistes, no es pot esborrar la categoria «dona». També hi ha una construcció del discurs en oposició a l'*altre*: a l'Estat espanyol pot veure's clarament com la criminalització dels MENAs per part de Vox és un element vertebrador del seu discurs, que remet al mite del «negre violador» (Davis, 2004). En la reacció TERF es repeteix la dinàmica: l'*altre* és la dona trans que suposa un perill per a les dones cis. Per últim, es pot observar «una estratègia de minusvaloració a través de la negació de su agencia, su invisibilización y su categorización como un grupo de interés cerrado (secta, lobby) que responde a intereses particulares» (Bonet-Martí, 2020, p. 9).

Aquestes només són algunes de les dinàmiques sobre la relació entre la reacció TERF i l'extrema dreta; no ens permeten fer afirmacions categòriques, però sí que ens permeten començar a identificar certes pautes estratègiques i discursives del feminisme reaccionari que, tal vegada, donen pistes sobre el futur d'aquesta 'corrent' feminista.

6. Conclusions

Arribats a aquest punt podem començar a dibuixar les línies d'un feminisme TERF a l'Estat espanyol, que es troba representat per diferents cercles de l'activisme feminista, però sobretot liderat per les referents històriques i

acadèmiques del feminisme institucional espanyol. Aquest feminisme TERF va començar a fer-se latent l'any 2019, i ha anat agafant força arran del debat sobre el projecte de la Llei Trans. Si bé és cert que l'escenari principal del conflicte és l'espai digital, el de les xarxes socials, hi ha hagut altres repertoris d'acció que han romput la barrera digital.

El seu discurs beu dels debats engegats en el si del feminisme dels anys setanta i vuitanta al voltant de la centralitat de cos i des dels posicionaments del feminisme cultural, concretament el de la diferència, que ha desembocat en un discurs i pràctica excloent per a les dones trans (però també lligat a l'exclusió de treballadores sexuals, entre d'altres) al considerar-les «homes disfressats». Des d'una visió essencialista, binària i de sexismes oposicional es defensa que el sexe és la base material sobre la qual es construeix el gènere, amb la qual cosa hi ha una correspondència entre trets sexuals i trets socials/culturals. Aquesta visió manifesta que, davant un moment de certa relaxació dels rols de gènere, el feminisme TERF sorgeix com a reacció per al restabliment de l'essentialisme biològic. De forma més profunda, però, es pot veure que les posicions al voltant l'autodeterminació de gènere (així com passa amb la prostitució) serveixen d'identitat política a partir de la qual organitzar el moviment; així, la reacció TERF és una pugna de poder per la definició i lideratge tant de la teoria com moviment feminista. Per a guanyar aquesta pugna, la reacció TERF ha apostat per una política excloent, per la qual s'identifica allò «trans» o «queer» com l'element corrompedor de l'ordre harmoniós que era el moviment feminista abans de la seva arribada. Aquesta visió moralista del feminisme, pel qual existeix una essència *a priori* del moviment que ha de ser conservada i protegida, lliga amb les característiques de l'era de la postveritat i com poden veure's en la reacció TERF. La retòrica de la censura i del silenciament és recurrent en aquestes feministes, que s'autoproclamen portadores de la raó i veritat feministes, i ho fan emparant-se en l'objectivitat i la neutralitat de la ciència.

Les denúncies de censura són contradictòries si tenim en compte l'elevat capital econòmic, social i cultural de la majoria de feministes TERF; però sí que concorden si atenem a les semblances de la reacció TERF amb l'antifeminisme. Si bé és cert és agosarat afirmar que el feminisme TERF sigui totalment coherent amb el feixisme o amb l'extrema dreta, sí que podem

observar alguns elements que les relacionen i que podrien servir de guia per a futures línies de recerca. Algunes d'aquestes semblances es troben en els recursos i estratègies discursives, com per exemple la instrumentalització de la infància i la pedofília, les apel·lacions constants a la seguretat i la protecció enfront una amenaça externa (caient en una visió moralitzadora) o l'argot de la 'ideologia de gènere', del 'lobby queer/trans' o del 'generisme queer' que són utilitzats com a significants buits.

Aquest article és només una aproximació a la reacció TERF que s'ha anat gestant els últims anys a l'Estat espanyol i que ha agafat força arran de la proposta de la Llei Trans. S'han presentat breument els fonaments teòrics del discurs i la seva relació amb elements conjunturals i estructurals. De totes maneres, s'ha de tenir en compte que, com en qualsevol conflicte, són múltiples els actors implicats i en l'article present només s'han analitzat els partícips del feminisme TERF, amb la qual cosa seria rellevant en futures investigacions aprofundir en el paper de la resta d'actors implicats, especialment en les respostes tant discursives com de repertoris d'acció que s'estan donant des d'altres feminismes, sobretot si tenim en compte que dividir el Moviment Feminista en el binomi «TERF vs. Queer» seria un error tant teòric com polític. Per tant, els resultats aquí presentats s'han d'interpretar com a provisionals i poden ser (i haurien de ser) objecte de debat per a poder encarar de la forma més precisa possible un conflicte que, de ben segur, tindrà un llarg recorregut en els pròxims anys.

6. Bibliografia

Abogados Cristianos. (2018, gener). *Riesgos de la futura ley para el cambio registral de sexo*. <https://abogadoscristianos.es/wp-content/uploads/2018/11/Dossier-cambio-sexo-24ene18.pdf>

Alabao, N. (2020, 20 de juliol). La izquierda conservadora y el fantasma del neoliberalismo. *Ctxt.es | Contexto y Acción*. <https://ctxt.es/es/20200701/Firmas/32898/Nuria-Alabao-izquierda-conservadora-fantasma-neoliberalismo-feminismo-LGTBI.htm>

Atacan con pintadas transfobas y símbolos feministas la sede del Cogam en Madrid (2021, 3 d'abril). *ElDiario.es*.

https://www.eldiario.es/madrid/somos/chueca/noticias/atacan-pintadas-transfobas-simbolos-feministas-sede-cogam-madrid_1_7373158.html

Bambú, T. i Rebelión Feminista (2019). Bromitas de puro y carajillo. *Pikara Magazine*.

<https://www.pikaramagazine.com/2019/07/transmisoginia-feminismo/>

Bonet-Martí, J. (2020). Análisis de las estrategias discursivas empleadas en la construcción de discurso antifeminista en redes sociales. *Psicoperspectivas. Individuo y Sociedad*, 19(3).

<https://dx.doi.org/10.5027/psicoperspectivas-vol19-issue3-fulltext-2040>

Butler, J. (2007). *El género en disputa. El feminismo y la subversión de la identidad*. Editorial Paidós.

Braidotti, R. (2015). *Feminismo, diferencia sexual y subjetividad nómada*. Gedisa.

Davis, A. (2004). *Mujeres, raza y clase*. Akal.

de Souza, H. J. (s.f.). ¿Cómo hacer un análisis de coyuntura? IBASE – Editora Vozes.

Duval, E. (2021). *Después de lo trans. Sexo y género entre la izquierda y lo identitario*. La Caja Books.

El argumentario del PSOE contra la «teoría queer» anticipa el conflicto con Unidas Podemos por la ley trans. (2020, 10 juny). *ElDiario.es*.

https://www.eldiario.es/politica/argumentario-psoe-conflicto-unidas-podemos_1_6027265.html

Espacio Feminista Radical convoca el sábado una concentración contra las Leyes Trans frente al Ministerio de Igualdad. (2021, 19 maig). *ElComún.es*. <https://elcomun.es/2021/05/19/espacio-feminista-radical-convoca-el-sabado-una-concentracion-contras-las-leyes-trans-frente-al-ministerio-de-igualdad/>

Earles, J. (2019). The “Penis Police”: Lesbian and Feminist Spaces, Trans Women, and the Maintenance of the Sex/Gender/Sexuality System.

Journal of Lesbian Studies, 23(2), 243–256.

<https://doi.org/10.1080/10894160.2018.1517574>

Federici, S. (2021). *Més enllà de la perifèria de la pell. Repensem, refem i reivindiquem el cos en el capitalisme contemporani*. Tigre de Paper.

Feministas esperan que el TSJM concilie el derecho a manifestación con las garantías sanitarias propuestas (2021, 6 març). *Europa Press*.

<https://www.europapress.es/epsocial/igualdad/noticia-feministas-esperan-tsjm-concilie-derecho-manifestacion-garantias-sanitarias-propuestas-8m-20210306133821.html>

Fernandez, S. i Araneta, A. (2014). Genealogías (trans)feministas en M. Solá i E. Urko (coord.), *Transfeminismos. Epistemes, fricciones y flujos* (pp. 45-58). Txalaparta

Galdón Corbella, C. (2020). Del movimiento 15M a la huelga feminista del 8M: Un recorrido y algunas claves para entender el presente del movimiento feminista. En R.D. García i G.M. Nuez (ed.), *Movimientos sociales, acción colectiva y cambio social en perspectiva* (pp. 87–100). Fundación Betiko.

Garaizabal, C. (2004). Apuntes desde un feminismo que no llegó al poder en Arteleku-Diputación Foral de Gipuzkoa, Centro José Guerrero-Diputación de Granada, Museu d'Art Contemporani de Barcelona, Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía i UNIA arteypensamiento (Ed.), *Desacuerdos sobre arte, políticas y esfera pública en el Estado Español*.

Hines, S. (2017). The feminist frontier: on trans and feminism. *Journal of Gender Studies*, 28(2), 145–157.

<https://doi.org/10.1080/09589236.2017.1411791>

Korolczuk, E. i Graff, A. (2018). Gender as “ebola from Brussels”: The anticolonial frame and the rise of illiberal populism. *Signs*, 43(4), 797–821.

<https://doi.org/10.1086/696691>

La placa de La Veneno sufre un nuevo ataque y es restaurada por dos fans (2021a, 7 marzo). *El Periódico*.

<https://www.elperiodico.com/es/yotele/20210307/placa-veneno-sufre-nuevo-ataque-11563741>

- Las prostitutas feministas abucheadas del 8-M (2019, 21 marzo). *El Mundo*. www.elmundo.es/cronica/2019/03/21/5c8c0d38fdddf3388b458c.html
- Lewis, S. (2019, 7 febrer). Opinion | How British Feminism Became Anti-Trans. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/02/07/opinion/terf-trans-women-britain.html>
- Nevado Encinas, J. L. (2021). El posmodernismo como teoría de la conspiración. La izquierda reaccionaria frente a la crisis de 2008. *Revista Stultifera*, 4(2), 177-196. <https://doi.org/10.4206/rev.stultifera.2021.v4n2-08>
- Olufemi, L. (2020). *Feminism, Interrupted. Disrupting Power*. Pluto Press.
- Pearce, R. (2020). TERF wars: An introduction. *The Sociological Review Monographs*, 68(4), 677-698. <https://doi.org/10.1177/0038026120934713>
- Pineda, E. i Garaizábal, C. (2017). Parece que fue ayer. *Página Abierta*, 249-250(marzo-abril), p. 7.
- Platero, L. i Ortega-Arjonilla, E. M. (2015). Building coalitions: The interconnections between feminism and trans* activism in Spain. *Journal of Lesbian Studies*, 20(1), 46-64. <https://doi.org/10.1080/10894160.2015.1076235>
- Raymond, J. G. (1979). *The Transsexual Empire: The Making of the She-Male*. Athene series.
- Rovira, G. (2018). El devenir feminista de la acción colectiva: las redes digitales y la política de prefiguración de las multitudes conectadas. *Teknocultura*, 15(2), 223-240. <https://doi.org/10.5209/TEKN.59367>
- Serano, J. (2007). *Whipping girl: A transsexual woman on sexism and the scapegoating of femininity*. Seal Press.
- Sismondo, S. (2017). Post-truth? *Social Studies of Science*, 47(1), 3-6. <https://doi.org/10.1177/0306312717692076>
- Smythe, V. (2018, 29 de novembre). I'm credited with having coined the word «Terf». Here's how it happened. *The Guardian*.

<https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/nov/29/im-credited-with-having-coined-the-acronym-terf-heres-how-it-happened>

Stone, S. (1992). The Empire Strikes Back: A Posttranssexual Manifesto. *Camera Obscura: Feminism, Culture, and Media Studies*, 10(2), 150–176. https://doi.org/10.1215/02705346-10-2_29-150

Stryker, S. (2017). *Historia de lo trans*. Continta Me Tienes.

Un grupo de manifestantes feministas protestan ante Igualdad contra las leyes trans y LGTBI (2021b, 20 febrero). *El Periódico*. <https://www.elperiodico.com/es/sociedad/20210220/protestas-feministas-ministerio-igualdad-trans-lgtbi-11533001>

Uría, P. (2009). *El feminismo que no llegó al poder*. Traficantes de Sueños.

Williams, C. (2016). Radical Inclusion: Recounting the Trans Inclusive History of Radical Feminism. *Transgender Studies Quarterly*, 3(2), 254–258. <https://doi.org/10.1215/23289252-3334463>

Este texto está protegido por una licencia Reconocimiento [Creative Commons 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Usted es libre para Compartir —copiar y redistribuir el material en cualquier medio o formato— y Adaptar el documento —remezclar, transformar y crear a partir del material— para cualquier propósito, incluso comercialmente, siempre que cumpla la condición de:

Atribución: Usted debe reconocer el crédito de una obra de manera adecuada, proporcionar un enlace a la licencia, e indicar si se han realizado cambios. Puede hacerlo en cualquier forma razonable, pero no de forma tal que sugiera que tiene el apoyo del licenciante o lo recibe por el uso que hace.

[Resumen de licencia](#) - [Texto completo de la licencia](#)

